

Dyb er fortidens brønd.

Måske burde man kalde den uudgrundelig

Speciale om *Jobs bog*

Anna Dinesen

Teologi for lægfolk

2019

Dyb er fortidens brønd. Måske burde man kalde den uudgrundelig?

Indholdsfortegnelse:

I	Indledning	side 2
II	Den historiske kontekst	side 4
III	Den teologiske kontekst: Visdomsteologi	side 7
IV	Kort introduktion af Det Mimetiske Begær	side 9
IV	Kort introduktion af begrebet Anerkendelse	side 11
V	Referat af <i>Jobs bog</i>	side 13
	5.1 Jobs beklagelser og vennernes taler	side 14
VI	En analyse af <i>Jobs bog</i> baseret på det mimetiske begær	side 15
	6.1 Job forstås	side 17
	6.2 Job holder fast	side 19
	6.3 Gud bryder tavsheden	side 20
VII	Tolkning ud fra en anerkendelses synsvinkel	side 22
VIII	Hvilken virkningshistorie har det mimetiske begær og anerkendelse	side 26
	8.1 Skæbner der spejler sig i hinanden	side 26
	8.2 At leve som overset holder ingen ud i længden	side 30
	8.3 Skam og ære	side 31
	8.4 Spørgsmålet om skyld	side 32
IX	Konklusion	side 33
X	Litteraturliste	side 37

Problemformulering:

Analysen vil afdække nogle af de problemer, der opstår for den enkelte, Job, der med fornyede tanker træder uden for fællesskabet. Problemerne, der belyses, er: Guds straf, vennernes mimetiske begær og mangel på anerkendelse.

I Indledning

Titlen ”Dyb er fortidens brønd. Måske burde man kalde den uudgrundelig?” fra Thomas Manns lange fortælling om Josef, er valgt, for at indikere, hvor vanskeligt det er at nå til bunds i et menneskets indre tanker. Lettere bliver det ikke, når personen levede for ca. 2500 år siden. Man kan grave ned i fortiden, man kan finde mange objekter som mønter, potteskår, nedskrevne tekstbidder m.v., men helt forstå menneskets tankegang, helt fatte de tidlige kulturers værdier, moral, gudsforståelse er nærmest et uudgrundeligt projekt. Således er *Jobs bog* en tekst, som har optaget mange teologer, filosoffer og litterater. Dette skyldes, at Jobs bog behandler flere eksistentielle emner, såsom lidelsens problematik, teodicé-problemet, tilværelsens mening eller meningsløshed, æresbegrebet der indebærer tab af agtelse, hvilket medfører, at man står uden for samfundet enten som offer eller som sydebuk eller som værende ikke-anerkendelsesværdig.

Jeg er meget optaget af, hvorledes nogle af vidnesbyrdbererne fra Holocaust omsatte deres livserfaringer om skam, skyld og stolthed til stor kunst, men de reflekterede også over ondskab, moral og værdighed. Fortællingen om Job ser jeg som en bagudskuen af disse refleksioner, og de kan udbygges med begærets og rivaliseringens karakter, træk der kan føre til vold og mord.

Den teori udvikles af filosof og antropolog René Girard, der bygger sine teorier om det mimetiske begær op på begreberne offer og sydebuk. Han betragter ”syndoffermekanismen som et grundlæggende fænomen i kulturen”¹ og forklarer det med, at når de enkelte medlemmer af et samfund begærer det samme, er besat af det mimetiske begær, vil der opstå et rivaliserende forhold, der kan føre til vold, som må standses, hvis ikke samfundet skal gå i opløsning. Grundlæggende mener Girard, at religionens riter kan stoppe hobens vold ved at udpege en sydebuk. Om dette kan man læse i *Job – idol og sydebuk*, et værk der skal danne grundlag for min analyse af personen Job. Allerede titlen indikerer, at folket først anså Job for deres idol, for dernæst at vende hans skæbne og gøre ham til sydebuk.

Et nutidigt eksempel på sydebuketeorien er Hitlers forsøg på at afværge Tysklands krise efter 1. verdenskrig ved at samle alles had mod en bestemt gruppe i samfundet, hvorfor han lancerede jøderne som sydebukke. Konsekvenserne af dette had, det René Girard omtaler som det mimetiske begær, vil blive belyst med forfatter og professor Elie Wiesel som eksemplarisk model for det mimetiske begærs udfoldelse i nutidig praksis.

¹ Rejsen og grænsen, red. Niels H. Gregersen. (1998), Clementtrykkeriet, Århus. s. 59

Det er ikke nødvendigvis samfundet, der udpeger sydebukke, mindre grupper som en skoleklasse, en arbejdsplads eller et kollektiv udpeger også ofte en sydebuk, som bliver gruppens fælles modstander, når gruppen vender sin aggressivitet, sit had, mod den enkelte. Hvem ”den udvalgte” bliver, kan være ganske tilfældigt, men ofte er det en person med en legemlig defekt, en anden hudfarve, tilhører en anden socialklasse eller har en anden religion. Offeret er normalt en outsider, en der ikke er beskyttet af en gruppe, eller vedkommende er medlem af en gruppe, der ikke ser sig i stand til at gøre gengæld. Det er vigtigt, at offeret ligner de stridende parter for at kunne udgøre en troværdig sydebuk.

Jeg vil argumentere for, at Jobs bog også kan analyseres ud fra sociologen Axel Honneths teori om anerkendelse. Det, der karakteriserer Honneths værk, er hans understregning af de tre positive anerkendelsessfærer, der baserer sig på privatsfæren med familiens og kærlighedens betydning, den retslige sfære, der betyder, at retten er lige for alle i samfundet og endelig den solidariske sfære, der er afgørende for, at personen får anseelse og prestige i det offentlige rum.²

Axel Honneth opererer også med misagtelsesformer, og jeg vil i analysen søge belæg for påstanden om, at Job hører ind under anerkendelsesteoriens struktur vedrørende misagtelse eller ringeagtssformer som er: 1) nedværdigelse 2) fratagelse af rettigheder og udelukkelse og 3) mishandling.

Denne teori vil også blive understøttet af et nutidigt eksempel, der viser, hvor meget misagtelse påvirker et menneske. Jeg vil benytte Franz Kafkas liv og et par af hans litterære værker, der understøtter min argumentation.

Allerførst finder jeg det nødvendigt at undersøge den tid – historisk og religiøst – som Job lever i. Dertil vil jeg benytte Georg Brandes’ essay om *Jobs bog*, hvori han sammenligner den græske kultur med den kana’anæiske. Det religiøse aspekt undersøges ud fra *Visdomsteologien*, beskrevet af lektor Søren Holst.³

Endvidere bliver der kort redegjort for René Girards mimetiske begær samt for Axel Honneths teori om anerkendelse.

² Axel Honnet(2001): Behovet for anerkendelse. DK. Hans Reitzels Forlag. s. 14

³ Søren Holst(2016): Fire indgange til gammeltestamentlig teologi. Det Teologiske fakultet nr 66, Khbs. Universitet.

II Den historiske kontekst.

Ved arbejdet med bibelteksten *Jobs Bog* vil jeg se på teksten dels i en litterær dels i en historisk sammenhæng, idet jeg finder, det er en vigtig forudsætning til en bedre forståelse af teksten, hvis man afdækker den historiske kontekst.

Det idéhistoriske islæt refererer til Georg Brandes, som afsøger såvel fælles træk som modsætninger mellem den hellenistiske, demokratiske kulturarv og den religiøse kulturarv. Overordnet skriver Brandes, at ”det er Hellas og Israel som Europa skylder sin Kultur,”⁴ den græske ånd, som vi bærer med os i vort demokrati og den religiøse arv, vi har fra Bibelen.

Hvis vi starter med et fælles træk, så bestod begge lande af små, selvstændige stater for Hellas´ vedkommende og af forskellige stammer for Israels vedkommende. Senere samledes grækerne om de olympiske lege og om Homers digtning, mens israelitterne samledes om profeternes skrifter.

Det første adskillende træk beror på landskabet. Grækenland er omgivet af vand, og dets indre er et bjerglandskab, hvor bjergene dog ikke er højere, end at landet kan opdyrkes. Det omgivende hav betød naturligvis, at mange grækere var søfolk, og på den måde kom de i kontakt med andre folkeslag.

Israelitterne var oprindeligt nomader, det, deres øjne så, var ”det stenede Arabiens vilde Bjergegne og Ørkener.”⁵ Dette syn, mener Brandes, har slået dem med rædsel og ærefrygt, hvilket igen betyder, at ”Olympen blev hellig, Sinai frygtet.”⁶

Denne frygt oplever den, der vil bestige Horeb, Guds Bjerg. Den, der forsøger sig adgang til bjerget, vil Gud dræbe. Da Moses bliver kaldet af Gud til at gå op på bjerget for af Herren at modtage stentavlerne, får han ikke Gud at se, for skyer dækker bjerget, men han hører Guds røst (2.Mos 24). På lignende måde viser Herren sig for Job, da han holder sin tale til Job gennem stormen (kap. 38-41). Heller ikke Job får Guds ansigt at se, men som Moses hører Job ordet, Guds ord, der beretter for Job om Guds storhed og magt.

Som modsætning er de guder, Homer fremstiller, glade. Grækerne skal ”som en gud sidde ved Arnen og drikke Vin.”⁷ Vi hører aldrig om Jahve som en glad gud, han er almægtig, men han er ikke løssluppen og deltager ikke i menneskenes fester, som fx Dionysos, guden for vild ekstase og rus. Et fælles træk for de to folk er deres evne til at fortælle. Grækerne er et folk af talere og digtere, hvis værker stadig er elsket pligtlæsning, men Brandes plæderer for, at selv om det semitiske folk

⁴ G. Brandes(1893): *Jobs bog* in *Tilskueren*. Månedsskrift for litteratur m.m. P.G. Philipsens forlag. Kbh 1893. s.655

⁵ *Ibid* s. 656

⁶ *Ibid* s. 656

⁷ *Ibid* s. 660

bor med klipper og ørken for øje, så frembringer de storladne og strenge poesi, der kan vidne om, ”at man har levet i brændende Erotik og ved Forårstid svælget i Naturlæde.”⁸ Poetisk erotik findes der rigeligt af i *Højsangen*, men poesi findes også i *Jobs bog*. (Herom senere). Naturlæden Brandes peger på, kan lægges til grund for at mønsterne fra makkabæernes tid er præget med indskrifter af liljer, kurve med neg, vinstokke og drueklaser.

Det er indlysende, at et folk, der er agerbrugere og til dels nomader, er dybt afhængig af naturens luner, og dette er medvirkende til, at religionen bliver en frugtbarhedsreligion, hvor man via ord og handlinger kommer i forbindelse med guden, der skaber frugtbarhed. I oldtidsbyen Ugarit er der fundet tekster med religiøst indhold, tekster, der gengiver ritualer og liturgier, der har været anvendt i den kana'anæiske gudsyndelse.⁹ I *Jobs bog* fremhæves det allerede i kap 1, at Job er rig på både børn og dyr, fordi han er lydige mod Guds bud og syndfri, da han ikke gør oprør mod disse bud.

Brandes mener, at grækerne er logikere, de analyserer og ræsonnerer. Et eklatant eksempel herpå har vi i Odysseus. Han har ikke den fysiske kraft, men forstår at foretage kvalificerede valg, han lader ikke begæret tage overhånd, men udnytter sin praktiske fornuft til strategisk opfindsomhed og ræsonnement,¹⁰ noget der ifølge Brandes ligger israelitterne fjernt. ”Han skuer og udbryder; hans Fremgangsmåde er ikke Logik, men Intuition.”¹¹ Trods disse modsætninger har der været tider, hvor de to kulturer blandede sig, nemlig under nyplatonismen i Aleksandria,¹² men også i *Prædikerens bog* mener Brandes at finde overensstemmelse mellem de to folk.

En anden væsentlig forskel er, at grækerne udviklede en filosofisk tradition, noget som ikke fandtes i de nærorientalske kulturer. Dette kan skyldes, at den græske borger var vant til at deltage i det politiske liv, hvor der blev diskuteret livligt. Der udvikledes faglige discipliner som retorik, logik, retslære, poetik og etik, hvor spørgsmål om det gode (det retfærdige), det sande og det skønne blev debatteret.

Det jødiske folk udviklede aldrig en filosofi, derimod nedskrev jødiske intellektuelle, bosiddende i Babylonien omkring år 600 f.kr., folkets oprindelseshistorie frem til og med skabelsen af templet i Jerusalem. I spørgsmålet om retfærdighed holdt de fast i profeternes forudsigelser om, at retfærdighed gradvist vil brede sig over jorden, jfr. Esajas ord i kap. 2.4 om, at sværd vil smedes til plovjern og ingen vil mere gå i krig. Men grundlæggende for hele *Det Gamle Testamente* ligger jo den tanke,

⁸ G. Brandes (1893) s. 661

⁹ Svend Holm-Nielsen(1964): *Det gamle Testamente*. Gads Forlag. DK. s. 95

¹⁰ Keld Zeruneith(2002): *Træhesten*. Fra Odysseus til Sokrates. Gyldendals Bogklubber. Gyldendal. s. 23-33

¹¹ G Brandes (1893) s 662

¹² Ibid 662

at mennesket ikke måtte spise af kundskabens træ, dvs. nå til erkendelse af godt vs. ondt, for mennesket må ikke blive Gud lig og opnå Guds indsigt.

I *Jobs bog* optræder forskellige personer, de såkaldte venner! Hvor stammer disse mennesker fra? Georg Brandes nævner specielt saracenerne, et folk, der hører til Edoms stamme, og som boede i Heman, hvor de var kendte for deres visdom. Det er med andre ord ikke jøder og ikke i landet Palæstina, fortællingen om Job foregår. Brandes bygger dette på, at der ”findes ikke nogen som helst Hentydning til den saakaldte mosaiske Lovgivning.”¹³

Også den jødiske forfatter Elie Wiesel stiller sig tvivlende over for om Job er jøde. Elie Wiesel har et par anekdoter om Jobs oprindelse, som jeg finder relevant at tage med, idet Job behandler kærnespørgsmålet i jødedommen,.

Den ene legende fortæller, at Job var en højtplaceret egyptisk embedsmand, rådgiver ved Faraos hof. I denne position indtager han dog en passiv, neutral rolle i spørgsmålet om, hvad Faraos skal stille op med jøderne. Som straf for denne passivitet udsættes han for de plager, vi hører om i *Jobs bog*.

En anden legende fortæller, at Job var i Kana'ans land længe før jøderne. Den dag Moses sender sine spejdere ind for at beskue landet, der skulle flyde med mælk og honning, finder de det øde og forladt. Hvor var alle menneskene? De var til Jobs begravelse! Det må da indikere, at Job var en fremtrædende mand i Kana'an, men ikke at han var jøde!¹⁴ Videre i samme fortælling skriver Elie Wiesel: Hvis Job ikke er jøde, bliver han det, underforstået, den lidelse, Job gennemlever, gør ham til en stolt og værdig person, der i lidelse kan sammenlignes med Israels lidelser op gennem tiderne, hvor de har følt sig svigtet af Gud.

Delkonklusion:

Vi kan konkludere, at det græske folk og det jødiske folk har forskelligt udgangspunkt med hensyn til naturforholdene, som er langt vanskeligere og mere utrygge for jøder end for grækere. Dette medfører, at jødernes gud er den strenge gud, hvis ansigt man ikke må se, mens de græske guder fører an i folkets festligheder. Kun i *Prædikerens bog* fra den jødiske oldtid er der overensstemmelse mellem israelsk og græsk ånd.

¹³ G. Brandes (1893) s 661

¹⁴ Elie Wiesel (2005): Adam og andre bibelske tekster. Forlad Anis. s. 185

III Den teologiske kontekst: Visdomsteologien

Visdomsteologien som genre er ordsprog og samlinger af belærende sentenser eller længere læredigte, hvoraf det meste er skrevet i poetisk form. Visdoms-genren er international. Den forekommer i de omkringliggende kulturer, og man har i Ægypten fundet papyrustekster, som både i indhold og genre er beslægtet med tekster i *Det Gamle Testamente*.

Jobs Bog er i *Det Gamle Testamente* anbragt under Visdomsteologien, hvortil også hører *Ordsprogenes Bog* og *Prædikerens Bog*. De tre bøger i visdomstraditionen skiller sig ud i form og indhold, idet de fokuserer på at belære det individuelle menneske om de ”almene leveregler for tilværelsen og overvejer grundlaget for, at sådanne leveregler fungerer.”¹⁵

De tre skrifter adskiller sig også fra andre skrifter i *Det Gamle Testamente* ved, at de ikke viser interesse for Israels historie, for kulten eller for tempelteologien. I forhold til andre dele af *Bibelen* er det bemærkelsesværdigt, at ingen præster udtaler sig om den rette adfærd. Nogle forskere mener, at teksterne er skrevet af nogle lærde i oldtidens Israel, som ifølge Søren Holst var beskæftiget med uddannelse og som stod i forbindelse med tilsvarende grupper i nabolandene.

Visdomsteologien taler i høj grad om individets forpligtelser over for sin guddom og fremfor alt om den skabte verden som resultat af Guds vilje, hvilket tydeligt demonstreres i *Jobs bog* i gudstalerne. At have visdom er forudsætningen for den rigtige adfærd, som igen er grundlaget for et lykkeligt liv.

Hensigten med Visdomsteologien er didaktisk. Den praktiske livserfaring skal belære mennesket om den rette vej gennem livet, så det kan forme sig harmonisk og lykkeligt. Men visdomsteologien søger også forklaringer på essentielle livsforhold, som lidelsens problemer og på Guds retfærdighed.

Det harmoniske livssyn, som er gældende hidtil, går ud på, at hvis man lever er retskaffent liv, belønnes man med rigdom – både kvæg, mange børn og et langt liv, det livssyn viser livserfaringerne gør sig ikke altid gældende.

Ordsprogene af den vise Salomon i Kap10 – 31 giver gode råd: vær nøjsom, beskeden, flittig, retfærdig, hav omsorg for de fattige. Så får du et godt liv. Sådant har Job forstået visdommen, indtil ulykkerne vælter ind over ham, da erfarer han med den skeptiske visdom, at teologien kan hævde et, men virkeligheden demonstrerer noget andet, nemlig at den gode også kan rammes af lidelser, og han spørger: Visdommen hvor kommer den fra? Hvor bor indsigten? (Job 28.21)

Skønt Job ikke opgiver troen, må han finde en ny livstydning.

¹⁵ Søren Holst (2016) in Visdomsteologien s 77

Med de tre visdomsbøger sker det, at en form for resignation indfinder sig. I *Prædikerens bog* har resignationen taget helt over, fordi mennesket føler, at Guds handlen er skjult og ubegribelig. ”Endeløs tomhed”, sagde Prædikerens ”endeløs tomhed, alt er tomhed.” (Præk 1.2) Det er ikke længere til at se mening eller sammenhæng i tilværelsen, man må tage tingene fra Guds hånd, som de kommer.

Et opgør med den dogmatiske livsanskuelse er på vej, livet synes urimeligt, skønt man lever efter Loven. Den Lov, som det jødiske folk anser for gudgiven og derfor uangribelig. Det gælder nu om at få mod til at leve livet – trods meningsløsheden.

Et andet vigtigt træk ved visdomsteologien er, at den er universel, idet de sociale forhold over alt har stor betydning i forholdene mellem far/mor – barn, herren og trællen/tjeneren, ligesom der lægges vægt på dagliglivet og den enkeltes arbejde. Dyderne er flid, sandhed, besindighed og mildhed, kort sagt det fromme menneske er i høj kurs. Alt dette er ensbetydende med, at individet fremhæves. Hele *Jobs bog* udspilles da også om personen/det enkeltstående individ Job, men temaet om Guds retfærdighed er væsentligt for hele folket.

Dualismen forekommer i flere afskygninger: den gode Gud vs. den onde Satan, engle vs. dæmoner, velsignelsen af den retfærdige vs. forbandelsen af den uretfærdige. Denne dualismetanke er måske noget senere tider tillægger teksten, for den oprindelige tanke var jo, at det onde også kommer fra Gud, ”han” tillader i hvert fald, at det onde må overgå Job.

Delkonklusion: Det gennemgående træk i visdomslitteraturen er, at det enkelte menneskes handlinger får konsekvenser. Gud straffede hele folket i andre dele af *Det Gamle Testamente* og, den enkeltes gode handling blev belønnet med et godt liv med rigdom, mange dyr, mange børn og en god hustru. Visdomslitteraturen fokuserer derimod på at belære det individuelle menneske om almene leveregler for tilværelsen, og lader den enkelte forstå, at nogle går det godt og andre går det dårligt, uden at vi kan kende årsagen hertil. For at forudgribe *Jobs bog*, er det heri Jobs problem bunder: han handler altid ret, derfor tåler han ikke at skulle straffes. Dette ortodokse standpunkt må han revidere, alle de tilvante tankegange og forklaringer, han hidtil har levet med, må han opgive og finde nye livstydninger. Det skal vise sig at blive en smertelig proces.

IV Kort introduktion af Det Mimetiske Begær

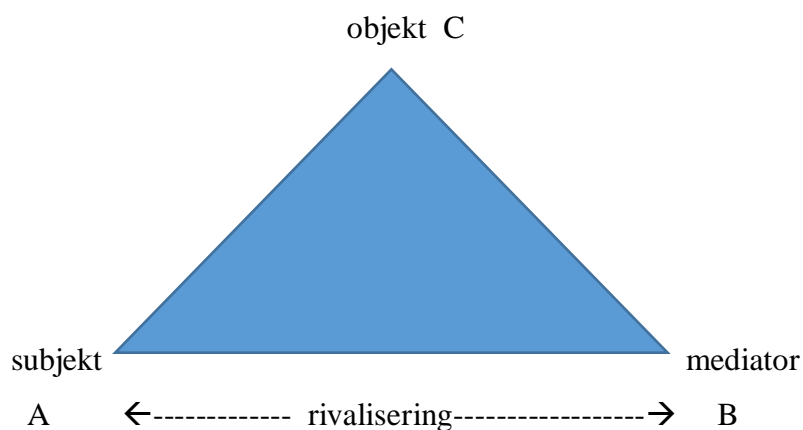
”Der er intet i den menneskelige kultur, som ikke kan føres tilbage til syndoffermekanismen”

(citat af René Girard)

Den franske litteraturprofessor og antropolog René Girard fremlægger i sin teori et nyt syn på begrebet begær, og han mener, at alle kulturelle fænomener kan føres tilbage til ét og samme princip: syndoffermekanismen og en deraf følgende vold. Hans analyser af skønlitteraturen og de bibelske tekster henlægger han til det mimetiske begær, det efterlignende begær, som igen føres videre til sydebukkemekanismen.

Teorien går ud på, at menneskets adfærd er styret af mimetisme, der bevirker, at det begærer noget andre har i forvejen. Objektet for begæret udpeges af en Anden, som Girard kalder mediatoren, og det er denne mediator, som gør objektet eftertragtelssværdigt.

Sædvanligvis opfatter vi begæret som en toleddet størrelse: en relation mellem subjekt og objekt, men Girards begærs begreb er triangulært – bestående af et begærende subjekt, dets model og dets genstand. Girard taler om et mimetisk begær, når subjektet imiterer andres besiddelser, mens en mediator prøver at gøre sin indflydelse gældende. En person begærer et hvilket som helst objekt, så længe hun er sikker på, at det allerede begæres af en anden! Mediatoren kan i dette tilfælde forstås som en rival.

Et eksempel: A imiterer B's begær, der er rettet mod C. B svarer igen ved at optrappe sit begær, hvorved B faktisk imiterer A, og dermed sættes en kædereaktion i gang. Disse reaktioner kan i sidste ende udvikle sig til en konflikt som jalousi, had, ja, sågar til vold. Dette sker, når A bliver aggressiv og med magt vil forsøge at udslutte eller omstøde C, den rival som de begge begærer.

Forskellen mellem A's og B's identitet udviskes gradvist, og det begærende objekt C bliver for begge en forhindring, der må fjernes.

Enhver mimesis i forbindelse med et begær munder ud i en konflikt, fordi der opstår en rivalisering mellem subjekt og mediator om at vinde objektet.

I et samfund opstår en mimetisk krise, når mennesker eftertragter det/de samme objekter. Den opståede krise kan medføre ødelæggende vold og brede sig som en smitte. Når rivaliseringen forstærkes kraftigt, kan krisen nå til en tilstand, hvor "alle er imod alle", en tilstand som igen kan transformeres til "alle mod en", dvs. fællesskabet samler sig mod et enkelt individ - et offer, en sydebuk, der udstødes og måske dræbes.

På den måde opstår sydebukkesyndromet, der bygger på, at to eller mange begærer den, alle ser op til, og som de nu er redde til at ofre. Når ofret, den der var skyld i alt det onde, er dræbt eller udstødt, vil der ud af kaos kunne genskabes kosmos for en tid.

Når René Girards tolkning af Job vægtes i denne opgave, skyldes det primært, at René Girard gør det klart, at det, Job lider under, er, at han udelukkes, udstødes og forfølges af "vennerne" og af samfundet. (Kap. 19) og af alle dem, han tidligere har hjulpet (Kap. 29.12-16), alle, der har lyttet til hans råd, vender sig fra ham, gør ham æreløs (Kap. 19.9) og gør ham til sydebuk.

IV Kort introduktion af begrebet Anerkendelse

Begrebet anerkendelse har forskellige betydningslag varierende fra alment forståelige hverdags-udtryk som fx ros til mere abstrakte betydninger. Betydninger, der relaterer til menneskers selvrealisering, til etik og moral og til en teori om konflikter. Begrebet bygger på filosofen G. W. F. Hegels teori fra 1807, som det fremstår i *Åndens Fænomenologi*, hvor Hegel udformer åndens dannelsesproces. *Vi er det, andre og vi selv, definerer os som*, er Hegels holdning, og deraf følger, at personer, der står uden for gruppen, må stræbe efter at omdefinere sig, skabe sig en identitet, der konstituerer deres selvfølelse og selvværd. Kun derved kan anerkendelse modtages og gives. I alle sociale relationer er anerkendelse fundamental, derfor er samfund, hvor gensidig anerkendelse ikke finder sted mellem individer med forskellig social status eller anden etnisk baggrund eller religion med til at udløse konflikter.

Anerkendelse har rødder tilbage til æresbegrebet, hvor det at miste sin ære er at miste sin anerkendelse. Ære hænger sammen med personens integritet, men er også afhængig af andre subjekters bekræftende anerkendelse. Krænkes ens ære, opstår konflikt enten mellem individer indbyrdes eller i individets indre.

Det er sammenhængen mellem anerkendelse og konflikt, der er et centralt tema for både Hegel og for sociologen Axel Honneth, der viderefører Hegels tanker i sit værk: *Kamp om anerkendelse*. Det, der især karakteriserer Axel Honneth værk fra 1992 (oversat til dansk 2006), er hans understregning af de tre anerkendelsessfærer: 1) privatsfæren, som findes i de nære relationer, 2) retssfæren og 3) den offentlige sfære, som omhandler kulturelle, politiske og arbejdsmæssige forhold. Udover disse tre positive anerkendelsesformer opererer Honneth med tre negative former, de såkaldte misagtelsesformer. Det er disse misagtelser, der kan skade mennesker og føre til patologier, og det er i påvisningen af disse misagtelser, Honneths store betydning for menneskers trivsel ligger.

I forbindelse med analysen af Jobs Bog finder jeg det relevant kun at beskæftige mig med de negative sfærer, det han kalder for misagtelser eller former for ringeagt.

Ordet ringeagt indikerer hos Honneth, at individet ikke agtes, hvilket medvirker til, at personens identitet nedbrydes.

De tre anerkendelsesmåder Honneth behandler, og som vi kan og bør anvende over for medmennesket er: den følelsesmæssige opmærksomhed, den kognitive respekt og den sociale værdsættelse.

Disse tre måder medvirker til at opbygge mennesket, hvorimod ringeagtformerne: mishandling, fratagelse af rettigheder og nedværdigelse, er former der nedbryder menneskets fysiske integritet, den sociale integritet og dets ære.

Fysisk integritet påvirkes, når personen udsættes for mishandling eller tortur, hvilket er nedværdigende og ydmygende og påfører individet en følelse af skam, et tab af selvtillid og selvsikkerhed. Netop de samme følelser som rammer en person, der udsættes for psykisk tortur. Det er følelsen af ikke at være anerkendt som medmenneske, der har så graverende følger for offeret.

Nedbrydning af den moralske selvrespekt findes, når mennesket fratages visse rettigheder i samfundet – rettigheder som de andre har. Følgerne heraf er tab af selvrespekt, og at individet hvirvles ind i en negativ følelsesreaktion.

Den tredje form for misagtelse er nedværdigelse af individets værdier, holdninger og livsmåder.

Dets ære og værdighed nedbrydes, hvilket kan føre til enten passivitet eller til, at personen indgår i en kamp om anerkendelse ved aktiv handlen, der kan være negativ i forhold til omgivelserne.

Jeg vil i opgaven argumentere for, at Jobs ”venner” udsætter ham for de nævnte misagtelser i håbet om at nedbryde ham psykisk, for på den måde at få ham til at indrømme sin skyldighed og indse, de har ret, når de påstår, hans lidelser skyldes Guds straf.

V Referat af *Jobs Bog*

Jobs bog indledes med en rammefortælling (kap 1-2), hvor vi møder en gudfrygtig mand, Job, der bor i landet US, et land som forskere er uenige i, hvor ligger, men netop heri kan der ligge den pointe, at lidelsens problem findes overalt og til alle tider, er med andre ord et universelt problem.

I de ”himmelske sale” dukker Satan – en af gudssønnerne – op hos Herren, der stolt spørger Satan, om denne har bemærket tjeneren Job, der holder sig fra alt ondt? Satan svarer, at det er nemt at være gudfrygtig, når Gud velsigner alt hos Job. ”Hvis nu alt det, Job holder af, fratages ham, mon han da ikke vil forbande dig Gud?” udfordrer Satan Gud, som derfor giver sin tilladelse til, at Job prøves.

I første omgang dog uden at Satan må gøre noget ved Jobs krop.

Job tåler at miste alt, udholde denne del af lidelsen og forbliver from. Selv da Herren giver Satan lov til at tage magten over ham, blot skal hans liv skånes, kommer der ikke et syndigt ord over hans læber.

Da vennerne hører om Jobs ulykker, dukker de op for at trøste og være deltagende. De udviser de rituelle sørgeritualer: græder, flænger deres kapper og kaster støv på hovedet. Således sidder de i 7 dage og nætter tavse ved Jobs side.

Her slutter bogens prolog (kap 1-2), som beskriver et dramatisk fald i et menneskes liv. På ganske kort tid fanges Job af en bundløs ulykke, og spørgsmålet er: Kan Job fastholde sin tro og sine ord: ”Herren gav, Herren tog, Herrens navn være lovet.” (1.21) eller vil han opgive troen og forbande Gud, når han ikke længere står under Guds velsignelser, sådan som Satan håber, det må gå, når han udtaler: ”det er vel ikke uden grund, at Job er gudfrygtig?” (1.9)

Med kapitlerne fra 3- 37 indtræffer et vendepunkt, markeret ved et stilbrud, idet stilen skifter fra i prologen at være folkelig-litterær stil, til at være et poetisk-lyrisk drama, med mange fine sproglige detaljer som besjælinger af naturen, med forstærkende gentagelser, med mange parallelismer, der bygger på enten synonymmer eller antiteser.

Sproget i kapitlerne er smukt og poetisk, både når det udtrykker Jobs vrede og forbandelse over sin skæbne, og når han går i dialog med sine dogmatiske ”venner”, der anklager ham for blasfemi. De forsvarer Gud mod Jobs anklager, idet de gang på gang påtaler, at Job er skyldig i sine ulykker, for enhver vidste jo fra Loven, at et lidende menneske er et syndigt menneske, og at det er mennesket selv, der avler elendighed. (5.7)

5.1 Jobs beklagelser og vennernes taler

I dialogerne forbander Job sin fødsel og vil ønske, han havde været dødfødt. Præmissen i datiden var, at verden var skabt af Gud og derfor grundlæggende god. Naturligvis kendte de til ondskab, de havde jo oplevet krige og fangenskab, men alligevel er der ikke eksempler på, at mennesker ønsker sig døden fremfor livet. Men for Job vil døden være bedre end at leve livet, når Gud ikke er med ham.

Endelig i kapitlerne fra 38-42 griber Herren ind og stiller inde fra stormen Job en masse spørgsmål, som er en form for gentagelse af skabelsesberetningen i 1.Mos. kap.1. Herren spørger med ordene: Hvor var du - da jeg skabte havet og afstak dets grænser? Eller han spørger med ordene: Kan du – binde stjernerne? Eller: Har du – vandret på urdybets hav? Alt sammen kritiske og retoriske spørgsmål, hvor Gud argumenterer og fremviser sin visdom og skabermagt over for Jobs manglende kunnen og lidenhed.

Man kan fremhæve kap. 39, hvor Gud bruger dyrebilleder til at illustrere sin magt ved at fremhæve sit kendskab til dyrenes færden i og med, han selv har skabt dem. Nogle eksempler: Kan du få vildoksen til at trække for dig? Eller har du givet hesten dens styrke? Endelig spørger Gud i kap.40-41: ”vil du, som klager over den Almægtige føre sag mod ham? Svar mig! Vil du drage min retfærdighed i tvivl og dømme mig skyldig? Mig som kan tæmme selv Livjatan og Behemot?” Begge disse mægtige dyr er en trussel for menneskene, da de hører til kaosmagterne, men er tillige en del af skaberværket, og derfor underlagt Guds magt.¹⁶

Alle de nævnte eksempler på Guds almagt får i kap. 42. 1-6 tilsyneladende Job til at angre og tilbagekalde sine udfald mod Gud, Gud som formår alt, og for hvem intet er umuligt.

I epilogen – kap. 42.7-17 - genoprettes freden for Jobs vedkommende, men Herren retter sin vrede mod vennerne, der har talt usandt om Gud. Bring mig et brændoffer, og lad Job gå i forbøn for jer, så vil jeg undlade at bringe jer i vanære. (42.7-9) Job selv får oprejsning for at have bevaret sin tro, uanset alle de lidelser, han har gennemgået. Satan, som var Guds opponent i kap 1 og 2, må siges at have tabt kampen, idet Satan var sikker på, at Jobs gudfrygtighed udelukkende skyldtes, at Gud holdt hånden over ham (1.9), men Job modbeviser dette ved at fastholde: ”Tager vi imod det gode fra Gud, må vi også tage imod det onde.” (2.10).

¹⁶ Kirsten Nielsen(2013): Gud mennesker og dyr. Forlaget Anis, DK. s. 30-32

Rammefortællingen slutter i prosa - som prologen begyndte, og hele rammen er bygget op i en cirkelkomposition med en antitese, da den dårlige begyndelse på Jobs bog slutter lykkeligt med, at Job får alt det mistede tilbage og mere til.

VI En analyse af *Jobs bog* baseret på René Girards mimetiske begær

Det er i dialogerne mellem de såkaldte venner og Job, at det mimetiske begær udfolder sig. Hvad siges der da i dialogerne?

Dialogerne indledes med Jobs beklagelser over at være født, og han stiller spørgsmålet: hvorfor giver Gud lys til de elendige, hvorfor giver han liv til de fortvivlede? (3.20). Det får de hidtil tavse venner på banen. Syv dage har de siddet ved hans side, men nu starter chikanerierne mod ham.

Ihærdigt forsøger de alle tre at overbevise Job om, at det er hans egen skyld, han sidder i askedynge. De ved fra Loven, at Gud straffer de uretfærdige og syndere. De håner ham for at miste modet straks ulykkerne rammer ham. Job bliver deres sydebuk i René Girards forståelse af ordet. Efter Girards mening er ”sydebukken den uskyldige, omkring hvem det altomfattende had samler sig.”¹⁷

I kap 4-7 taler Elifaz fra Teman. Han prøver at overbevise Job om, at uskyldige ikke går til grunde og retskafne bliver ikke udslettet, ergo må Job have gjort sig skyldig på en eller anden måde. ”Vi har udforsket, at sådan er det” (5.27), sådan er Loven, lad dig belære af den. Job tager til genmæle og spørger dem om, hvordan de kan irettesætte ham, for han ved, han har retten på sin side, skønt Jahve har sat sine pile i ham, dvs. påført ham lidelse og gjort hans liv tomt. Denne henvendelse er mest rettet til Gud, ligesom han også ironisk påtaler over for Gud, at hvis denne agter mennesket, hvorfor så udsætte det for straf og prøvelser? (7.17-18)

I kap. 8-10 træder næste ven, Bildad fra Shua, ind på scenen. Han er en mand med en vis viden: han kender til papyrus, som har behov for sump, til nilgræs der behøver meget vand, foruden at han kender stjernebillederne, det er viden, han har fra tidligere slægter, og som Job bør lytte til. Job giver Bildad delvist ret i, at Gud kan man ikke trodse og slippe godt fra det (9.4). Job vredes på Gud, der udsletter både skyldige og uskyldige, og han indser at det ikke kan nytte at gå i rette med Gud og ingen kan mægle mellem dem. Alligevel holder Job fast i sin uskyld og stiller det centrale spørgsmål: Døm mig ikke skyldig, men lad mig vide, hvorfor du fører sag mod mig. (10.2) Som før ønsker han sig ufødt og ønsker blot lidt glæde inden han går bort til:

”det land, der er mørkt som det dybeste mørke
med mulm, uden orden,

¹⁷ René Girard (1990): *Job – idol og sydebuk*. Forlaget Anis. DK. s. 12

hvor lyset er som det dybeste mørke” (10.22)

Dette smukke citat, der med sin poetiske lyrik indeholder både en forstærket gentagelse: det dybeste mørke og en antitese: lyset over for mørket. Således er meget af Jobs tale beskrevet.

Den tredje ven, Sofar fra Na´ama belærer også Job om at han skal komme til fornuft, kun derved kan han få håb og tryghed. Nu giver Job vennerne svar på tiltale i kap. 12-15. Han siger ironisk: ”I er i sandhed de rette folk! med jer uddør visdommen! – (underforstået den gamle tro.) Min forstand er lige så god som jeres, jeg står ikke tilbage for jer” (12.2-3)

Samtidig indser Job, at han er til latter for sine venner: ”I gør mig til latter, I sparker til den, der er ved at falde. I er hyklere, kvaksalvere.” Videre i talen modsiger han det, han før sagde om Gud, nu vil han fortælle vennerne om Guds visdom, fortælle dem, at Gud ydmyger magtfulde mænd, at han berøver folkets leder fornuften. Og Job fatter mod til at ville tale med den Almægtige og forsvare sig over for Gud. ”Jeg vover pelsen og sætter livet på spil, lad ham slå mig ihjel, jeg venter ham! Åbenlyst vil jeg forsvare min færd. ” (13.14-15). Igen stiller Job spørgsmål til Gud, han vil have svar på, hvilke overtrædelser og synder han har begået, det nytter ikke Gud, du skjuler dit ansigt for mig- jeg er jo rede til at dø. Sluk ikke menneskets håb, lad det få håb, ligesom du giver træet håb. Det, at Job tør træde op mod Gud, bekræfter vennerne i, at Job føler sig hævet over dem, deres mimetiske begær vokser – han er vores sydebuk. Job selv spiller med på rollen ved at optræde som offer.

Dialogerne fortsætter, og vennerne forsætter ligeledes med at opregne for Job alle de ulykker, der i fortiden er overgået dem, Gud regnede for ugudelige. Det værste for dem er, at de ikke vil blive husket, deres slægt uddør, og de selv udstødes fra lyset til mørket, forvist fra menneskers verden. På den måde er det gået alle de onde mænd, der trådte på den ældgamle sti, den vej, der førte bort fra Gud.

Jobs svar er ulig de første svar, han gav vennerne. Nu kommer det frem, at det værste er, at han føler sig udstødt og udelukket. Han klager sin nød i kap.19 med ordene: I plager mig, jeres ord knuser mig. Selv mine brødre holder sig på afstand af mig, mine nærmeste forlader mig.

Job er blevet den sydebuk, omkring hvem det altomfattende had samler sig.

Job selv anser stadig sig selv som uskyldig og ønsker sig tilbage til de dage, ”hvor Gud beskyttede mig.... og skærmede mit telt” (29.4). Dengang var han idolet, og han opregner, hvorledes stormænd, unge og gamle så op til ham. De hørte på ham, priste ham, de takkede ham, fordi han hjalp alle: enker, blinde, fattige, alle der havde behov. ”Jeg sad som en konge blandt krigere” (29.25).

Han var konstant på vej længere og længere op ad rangstigen.

Med Satans henvendelse til Gud indtræffer faldet: Job fortæller Gud, at nu håner og synger selv de laveste i samfundets hierarki nidviser om mig. Alle arbejder på mit fordærv – og det værste er, at ingen forhindrer dem deri, endog du Gud tager værdigheden fra mig ved at kaste mig i dyndet og ikke give agt på mig. Alt dette skønt jeg ikke nogensinde har ”stukket min brøde i lommen af rædsel for folkemængden og af angst for mine slægtnings foragt” (31.34)

Med disse ord erfarer Job, at et idol hurtigt kan knuses, hvis folkemængden vil det. At folkets ærefrygt hurtigt kan forvandles til afsky.

6.1 Job forstås

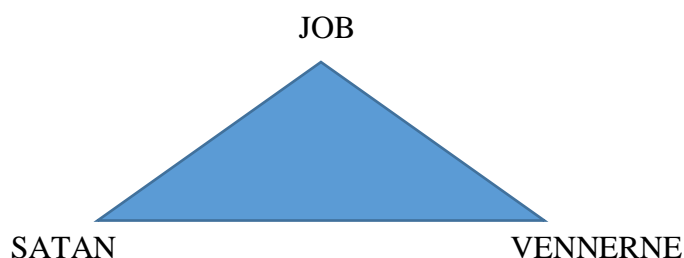
Hvorfor må vi spørge, forstås Job? Hvad er det vennerne og hoben ikke kan tåle ved ham? Hvorfor ligger deres begær?

Disse spørgsmål lægger op til besvarelsen af, hvorfor Job bliver syndebuk og offer og dermed forstås.

Mimetisk begær opstår, når nogle har noget eftertragtellesværdigt, som andre derfor også vil have.

Ordet have kan stiftes ud med ordet være, dvs. man ønsker at være som den anden, som idolet.

Hvis vi overfører dette på tilfældet Job, så ER han noget vennerne også gerne vil være, nemlig Guds udvalgte. Job er den, Gud fremhæver over for Satan i kap 1, da han siger, at Jobs lige findes ikke på hele jorden, han er retsindig, retskaffen og gudfrygtig, samt holder sig fra alt, det der er ondt. Folket mener, at det er som tak herfor, at Gud har velsignet ham, så han fremstår som den mest velstående blandt Østens folk. Så Job både ER noget og HAR noget, der er efterstræbelsesværdigt, men som også vækker misundelse og endda had hos vennerne. Det mimetiske begær opstår, hvor subjekt (Satan) og mediator (vennerne) bliver rivaler, der konkurrerer om objektet (Job).

Vennerne vil have de samme rigdomme og være udvalgte af Gud som Job, derfor er de på Satans side, da denne får lov til at fratage Job alle hans værdier, Hvor de tidligere anså Job for deres idol,

deres vejleder, og den der gav styrke til de faldne(4.3-4), gøres han nu til sydebuk. Både Satan og ”vennerne” vil have Job ned fra piedestalen, han skal ikke længere hyldes, men hånes – ”han der før har klappet hånlige ad os” (34.37). Roserne er blevet til tidsler i kap 34, idolets opstigen er blevet til fald, tilbedelsen til forfølgelse.

De ironiserer over ham med ordene:” du mister modet, så såre ulykkerne rammer dig, straks gribes du af rædsel.” Vi må formode, at folket, det jævne folk, hoben, har bemærket ”vennernes” udsagn, eftersom de lader sig rive med og dermed ansføres til hævn.

Med Elihus tale trækkes Gud med ind i folkets vrede ved at lade folket forstå, at Gud sender sin glødende vrede mod de ugudelige: ”han gengælder mennesket, hvad det har gjort” (34.11), og enhver i hoben kan med egne øjne se, at Guds straf regner ned over Job. Hadet vokser. Både retskafne og uskyldige deltager i hobens ophidselse. René Girard mener, at under Elifaz´s ledelse hengiver de tre ”venner” sig til en sakrificial forberedelse, der består i at opflamme deltagerne – oftest hele samfundet – til et højdepunkt af hysteri.¹⁸

Den kollektive volds” alle mod én” er til stede.

Job lynches ikke, men de arbejder på hans fordærv, de mishandler ham med ord, fordi det er uhyre vigtigt for dem – udover at få hævn – at troen på, at Gud belønner den fromme og aldrig handler uretfærdigt mod den gudfrygtige, den tro skal bevares. En omvæltning eller ny tænkning vil skabe kaos, derfor er det nødvendigt at finde en sydebuk, der kan udstødes, og problemet dermed elimineres, så kosmos genoprettes.

Det værste for Job er, at han føler sig krænket af Gud, det er Gud, der har taget æren fra ham. Det er Guds vrede, han føler flammer imod sig (kap19), skønt han holder fast på sin uskyld. Det er Gud, der har udleveret ham til forbrydere og uretfærdige (16.11). Atter har vi et eksempel på, at Gud holder med folket, den guddommelige autoritet slår følge med den jordiske. Selv om Job råber til Gud om hjælp, får han intet svar, men angribes i stedet med hård hånd. (30.20-21)

Dialogerne er ikke samtaler med spørgsmål – svar, men er bygget op som kontraster: ”vennerne” og Job taler om hver sit emne. Job forsvarer sandheden om sig selv og sit gudsforhold, der angår spørgsmålet om, hvorledes det kan gå til, at under den retfærdige Guds herredømme har den onde ofte lykken med sig, mens den retfærdige ofte rammes af ulykker sat op imod ”vennerne”, der taler løgnagtigt om Job, baseret på deres gudsforståelse, som de prøver at retfærdiggøre i henhold til samtidens tro.

¹⁸ Ibid s. 80

Også selve sprogbrugen er fuld af kontraster.

Jobs sprog er lyrisk, metaforisk, sakrificielt og skrevet i høj stil, så længe han taler om Guds storhed og om sine velmagtsdage, men da han detroniseres skifter sproget til lav stil, fx da han udtrykker sin forbandelse over de, der spytter ham i ansigtet, og når han ironiserer over Bildads ”hjælp” til Gud med ordene:

Han (Gud) spænder nordhimlen ud
over det øde rum,
hænger jorden op over det tomme. (26.7)

Tror du Bildad, Gud har brug for din hjælp!

Man mærker tydeligt oprøret i hans indre, når han taler i antiteser:

Jeg håbede på lykke, men der kom ulykke,
Jeg ventede på lys, men der kom mørke, (30.26)

Man kan i disse taler mærke en mimetisk afsmitning i sproget mellem offer og bødler. Bødlernes sprog er hele vejen prosaisk, de bruger nedsættende ord om deres fjender: et ansigt, der svulmer af fedt, og en lænd, der bugner af fedme, lyder karakteristisk af en person. De anvender mange ord, der har tilknytning til føde – de taler om at fylde sin bug med slangegift og lign. Men mest består deres sprog udelukkende af at stille retoriske spørgsmål til Job, spørgsmål, der forsøger at stille ham til ansvar for sin egen situation, for sin offerrolle. Kynisk manipulerer de med offeret, men Job gennemskuer dem, da han kalder dem for hyklere og kvaksalvere. Men til ingen nytte, folk gennemskuer ikke ”vennernes” opgejlende sprog, og de lader sig rive med i offerprocessen af sydebukken.

6.2 Job holder fast

For at misundelse og mimetisk rivalisering kan opsuges i sydebukkefænomenet, skal der være enighed blandt alle om at vende sig mod sydebukken. Selv den mindste uenighed i flokken om hadet vil have kompromitterende følger for moralen og samfundet, siger René Girard.¹⁹ Endvidere er det vigtigt, at offeret erkender sin skyld. Det er derfor, de tre ”venner” gennem gentagne samtaler søger at få Job til at indrømme sin skyld, så fordømmelsen af ham kan konsolidere ham som sydebuk.

¹⁹ Ibid s 113

Job nægter – han går imod hele samfundet ved at afvise den uretfærdige udstødelse. Elihus sidste forsøg på at overtale Job, sker ved at klargøre for ham, at Gud ikke lader uretfærdige

”henleve deres dage i lykke
og deres år i glæde.
Men hører de ikke
skal de krydse dødens flod” (36.12)

At kunne stige ned med fred i dødsriget, som betød den gode død, var menneskets mål - også for Job, som nu kan se frem til en ond død, foragtet og forladt af alle må han dø den æreløse død uden begravelse.

Som nævnt oven for forstår hverken ”vennerne” eller masserne Jobs holdning, de fastholder troen på Satans ord til Gud i prologen: Det er vel ikke uden grund, Job holder fast i troen? Troen på lønnen, på den transcendent retfærdighed, hænger sammen med sydebukkeprocessen.

Når Job trods udstødelsen er i stand til at fastholde sin gudsopfattelse, skyldes det, at han har et vidne i himlen, en garant i det høje. Han udtaler:

”Dog jeg ved, min løser lever,
til sidst skal han stå frem på jorden.” (19.25)

Han lever med håbet om, at Gud trods alt vil være på hans side. Måske først efter døden:

”Når min hud er skrællet af,
Når mit kød er tæret bort,
Skal jeg se Gud;” (19.26)

6.3 Gud bryder tavsheden

Lige efter Job konfronteres med sætningen: ”De selvkloge ænser han(Gud) ikke” (37.24) bryder Herren ind og taler til Job gennem stormen. Herren stiller Job utallige kritiske spørgsmål, der alle referer til hans eget skaberværk og skabermagt, og dermed demonstrerer Gud sin storhed over for Jobs lidenhed.

Efter Job forgæves har bedt Gud om en forklaring på årsagen til sine lidelser, er det nu Gud, der stiller Job spørgsmål, spørgsmål, der i kap. 38 referer til skabelsen og i kap. 39 til den storslåede skabelse af dyrelivet.

Gud siger:

”Forstår du nu Job, dine evners utilstrækkelighed, har du indsigt i hvad og hvorfor dyrene reagerer, som de gør? Ser du Job, jeg har både magt og viden, hvad har du? Og du vil udæske mig til rettergang! Du drager min retfærdighed i tvivl, du dømmes mig skyldig! Men jeg vil prise dig, hvis du med dit blik kan undertvinge de hovmodige og træde de ugudelige ned, eller hvis du kan trække Livjatan op med en krog.”

Efter disse og mange mange flere spørgsmål følger en smuk billedbeskrivelse af det farlige dyr, Livjatan, der får persontræk, når der står: det har øjne som morgenrødens øjenvipper. Dog det er så farligt, at når det rejser op, gribes selv guderne af rædsel (41.10-12)

Da indser Job, at hans foretagende er umuligt, han har talt om noget, han ikke har forstand på, noget om hvilket han hellere skulle have tiet! Ligeledes indrømmer han sin afmagt – end ikke i forhold til dyrenes styrke kan han måle sig. Han angrer i støv og aske og tager alt det sagte til Gud tilbage.

Delkonklusion

Det, der gør *Jobs bog* interessant og stadig levende ud fra René Girards tankegang, er, at den indeholder alle tilværelsens temaer: den mimetiske misundelse, offertanken og sydebukketeorien, den kollektive jagt på et menneske og en anklage, der terroriserer et menneske.

Job udsættes for alle dele af Satan og ”vennerne”, men også Gud retter sin anklage mod ham. Jobs dilemma er udstødelsen af samfundet, og at Gud ikke vil svare på hans klageråb.

Job begriber til sidst at, at ville forstå Guds værk og væsen, hans planer og veje, er en uforskamthed og en dumdristighed, der fortjener en hård straf, men som han kan tilgives for ved at angre og ydmyge sig i støv og aske.

Hvis epilogen inddrages, forenes Job også med vennerne, som Gud byder ham at gå i forbøn for. I det Job gør det, tilgiver han dem deres anklager.

Job forstår – og vi forstår – at Gud skal man ikke prøve at efterligne, man må holde det mimetiske begær nede. Det lod Gud mennesket forstå, allerede da de vandrede i Edens Have og fik påbud om ikke at spise af Kundskabens træ, hvilket ville give dem erkendelse af godt vs. ondt. Allerede de tabte til det mimetiske begær!

VII Tolkning ud fra en anerkendelses synsvinkel

”Jeg ved ikke, om et menneske kan komme godt fra at leve uden den tryghed, som det giver at høre hjemme i et miljø og være agtet og anerkendt af dem, der også har hjemme i det. Jeg har mine tvivl.”

(Citat af K.E. Løgstrup)

Med dette Løgstrup citat kan *Jobs bog* fortolkes ud fra begrebet anerkendelse, med særlig vægt på de misgørelser Job udsættes for, og som påvirker ham meget.

Som beskrevet ovenfor opererer Axel Honneth med tre begreber vedrørende misgørelser, hvoraf den første ringegætsform påvirker den fysiske integritet, hvilket sker, når et menneske udsættes for mishandling og/ eller tortur.

Job udsættes ikke for fysisk tortur, men for psykisk tortur af de såkaldte ”venner”, når de fx udtaler: ”Er det andet end dårskab med din gudsfrygt” (4.6) eller ”End ikke sine tjenere kan Gud stole på” (4.18). To ydmygende udsagn, der nedværdiger og ydmyger den fromme Job, den Job om hvilket vi har fået at vide, at han er gudsfrygtig og holder sig fra alt ondt, den Job, der bringer brændofre for sine børn efter deres fester, thi de kunne jo have syndet og forbandet Gud i deres hjerter. Disse ydmygende udtalelser kan føre til skam og tab af selvtillid, og for Job fører de til, at han klager over at være kommet til verden og ydermere klager over ikke at kunne finde fred og hvile, fordi rædsel for det kommende, overmander ham. Den selvsikkerhed, der før var kendetegnede for ham, er væk.

Han overmandes af følelser, der sætter hans indre i skred. De ydmygende og falske anklager indikerer, at vennerne ikke anerkender Job, hvilket påvirker hans følelsesliv og er medvirkende til at nedbryde hans selvtillid. Da han på samme tid udsættes for fysiske sygdomme, hvirvles han ind i negative følelsesreaktioner. Han forstår ikke, hvorfor Gud giver lys til de elendige, liv til de fortvivlede, selv ville han hellere ligge sammen med konger og rådsherrer i fred i deres gravkamre.

Job befinder sig i en tid præget af lukkede fællesskaber – skønt ”vennerne” kommer langvejs fra lever de i samme kulturmønster som Job. Fællesskaberne præges af rutiner og ritualer, som du ikke

skal bryde, hvis du vil forblive i fællesskabet, derfor er det angstfuldt og skamfuldt for Job at fastholde holdninger, der går på tværs af massens, så hellere finde hvile i graven, hvor slavefogeden alias ”vennernes” stemmer ikke kan høres.

Jobs affektive reaktioner, der udtrykker vrede og sorg, opstår som følge af, at ”vennerne” ikke vil sætte sig ind i Jobs subjektive oplevelse af brutalt at få frataget alt, tværtimod skubber de til den hældende vogn. De anerkender ham ikke som et medmenneske. Heller ikke af Gud føler Job sig værdsat. ”Han kan gå forbi mig, uden at se mig”(9.10), ” Han jager mig for en bagatel, han mætter mig med forbitrelse”(9.17-18), derfor må jeg udtrykke vrede. Netop det at blive overset, holder ingen ud i længden. Det er svært at bedømme om et vredt blik, er værre end slet ikke at blive set, men vi må konstatere, at der er ikke frelse i ethvert blik. I mødet med det andet menneske er det blikket/ansigtet der har betydning for, at vi dannes som mennesker. I det kærlige blik ligger anerkendelse: du er noget værd, modsat ikke at blive set udtrykker – du er uden værdi for mig. Når det så endda er Gud, der ikke ser Job, kan vi forstå, hvor meget han fyldes af sorg. Mennesket er skabt i Gud billede, og ”i det levende, kærlige ansigt fornemmer vi hans nærvær, i det sårbare, krænkede menneskeansigt opdager vi altings skrøbelighed, i det døde isner vi ved tanken om hans fravær.”²⁰

Den anden form for misagtelse, Job udsættes for, er den, der fratager eller udelukker personen fra visse rettigheder, som andre i samfundet har. Med denne udelukkelse mister individet sin sociale og moralske integritet og dermed sin selvrespekt. Axel Honneth uddyber: ”Det subjekt, der på grund af en afvisende handling, skammer sig over sig selv, er ringere end det hidtil har troet”²¹

Denne misagtelsesform udtrykkes af Job, når han i sine taler klager over sin ufortjente ulykke (kap.29-30) Han redegør for, hvorledes de unge såvel som de gamle ærede ham ved at rejse sig, når han ankom. De priste ham. De roste ham, de lyttede til hans råd. Men nu! De samme folk afskyr mig, min værdighed er blæst bort som af vinden. Disse eksempler tjener til at vise, hvorledes Jobs sociale værdi ikke blot er forringet, men er gjort totalt værdiløs. Han udsættes for personlig ringagt, og han er udelukket af det sociale liv, en misagtelse, der fører til tab af selvrespekt. Med sin sidste rest af selvrespekt fremhæver han derfor alle sine dyder: han har ikke foragtet sine trælle, ikke gjort guld til sin sikkerhed – skønt han var i besiddelse af meget mammon har det ikke fyldt i hans bevidsthed.

²⁰ Lisbeth Smedegaard Andersen(2005): Det skjulte ansigt. Anis. DK. s. 20

²¹ Axel Honneth (2006): s 183.

Den anerkendelse, Job nægtes gennem denne form for ringeagt, er den kognitive respekt for ens moralske tilregnelighed. Hvordan kan han igen opnå status som ligeberettiget interaktionspartner? ”Vennerne” er ikke indstillet herpå, de fortsætter deres hånlige taler, de indser ikke, hvorledes de nedbryder Job psykisk, de føler ikke skam eller skyld over deres handlemåde, og ”Når individer ikke længere er i stand til at føle skam over deres handlinger, bliver alt muligt.”²² De vil, at Job skal føle sig skyldig, uden de nævner en konkret handling, han har udført, kun hans trosholdning finder de skyldig. De handler selv på en regeletik: det vigtige er at følge reglerne, her Loven, at være lydige mod autoriteterne, mod Gud. De går derfor så langt som til at nægte ham retten til at svare, begrundet i, at de finder ham skyldig, men også selvretfærdig. De forstår ikke, at hans vrede og modstand er deres manglende respekt for hans tro.

Ved vedblivende at håne og fornærme Jobs måde at forstå sin tro på Guds handlemåde, fratages han sin status som ligeværdigt medlem af gruppen, da hans overbevisninger anses for mindreværdige i forhold til gruppens. Så her er vi inde på den tredje form for misagtelse, som giver sig udslag i, at gruppen nedværdiger Jobs holdninger og som følge heraf sætter ham uden for gruppen.

Gruppen fastholder sin tro på, at Gud behandler de retfærdige godt og straffer de onde, Gud handler aldrig uretfærdigt (34.10). Job er stærk nok - trods al modstand – til vedblivende at sige: vi må tage imod såvel det gode som det onde fra Gud. Denne påstand bevirker, at ”vennerne” fortsætter med at fornærme og krænke Job ved at fratage ham hans ære og værdighed. Tab af ære er noget af det værst tænkelige for mennesker.

En fjerde mand, Elihu, træder til. Han indikerer, at der tre første talere ikke har været stærke nok til at gendrive Jobs ord, da de fandt visdom hos ham, og de bør vide, at kun Gud kan slå Job af marken! (2.12) Men siger Elihu: ”lyt nu til mig, nu vil jeg give jer del i min viden, for jeg er en mand fuld af kundskab og jeg har hentet min viden i det fjerne” Elihu forklarer Job, at Gud taler til mennesket om natten, advarer det og skræmmer det for at få det til at afstå fra dets gerninger og tilintetgøre mandens hovmod(33.17)

Det er Elihu, der drager offentligheden med ind i billedet, så Job fremstår alene mod alle, og som en mand uden kundskab og indsigt. Han opfordrer Job til at vende sig bort fra ondskaben, der er skyld i alle hans lidelser. Som det fremgår, styrker Elihu gruppen indadtil og hindrer forandringer i troen.

²² Paul Leer Salvesen (2004): Tilgivelse. Hans Reitzels Forlag. s 113

På den måde har det individuelle konsekvenser for den, der står udenfor, man mister sin ære og værdighed.

Job må forstå, at hvis han vil tilbage til gruppens tilhørsforhold, må han svinge sin tro. Han vælger at stå fast på sin overbevisning og dermed uden for anerkendelse, men ved at holde fast i troen klarer han sig igennem alle de negative tiltag, han har været udsat for. Den kamp for anerkendelse han har været tvunget ud i, har manifesteret sig i hans aktive handlen sig ud af konflikterne ved at drive gruppens argumentation. Den uret, han er blevet tilføjet, har motiveret ham til modstand, han førte endda sin modstand så vidt som til at sætte livet på spil, hvilket ifølge Hegel er nødvendigt, hvis gensidig anerkendelse skal opnås.²³

Guds overbevisende tale og Guds ord i kap 42.7 om, at Job har handlet ret, giver ham anerkendelsens værdighed over for Gud tilbage, idet Gud vender Jobs skæbne og giver ham dobbelt så meget som før. Ligesom Gud viser Job anerkendelse ved, at han sættes til at gå i forbøn for vennerne, for at de kan undlades at blive bragt i vanære. (42.8).

Job har nu genvundet sin lykke: Herren agter ham, og gruppen viser deres anerkendelse ved at komme tilbage til ham.

Men større er Jobs handling, når han går i forbøn for dem, der har hånet og misagtet ham. Det er stort og viser, at Gud havde ret over for Satan, da han fremstillede Job som værende uden lige på hele jorden.

Delkonklusion

I begrebet anerkendelse indgår mange elementer, der dels kan opbygge et menneske, dels medvirke til at nedbryde det eller motivere det til aktiv handlen. Det vigtigste element er at lytte til hinanden, hvilket ikke fandt sted i Jobs fortælling, hvor parterne talte forbi hinanden. De opnåede derfor heller ikke forståelse for hinandens synspunkter eller viste hinanden accept. Endvidere udviste de ingen tolerance. De brød stort set alle former, for at gensidig anerkendelse kunne muliggøres. I henhold til Løgstrup citatet levede Job derfor uden tryghed og uden agtelse i det nære miljø. Den situation kan udløse voldelige konflikter, hvis gensidig agtelse og mangel på anerkendelse undlades over for en gruppe mennesker i samfundet. Kosmos kan kun opnås på ny ved gensidig anerkendelse, lærte fortællingen os.

²³ G.W.F. Hegel (2005): *Åndens fænomenologi*. Gyldendals Bogklubber. DK. s .130

VIII Hvilken virkningshistorie har det mimetiske begær og anerkendelsen?

8.1 Skæbner, der spejler sig i hinanden

Elie Wiesel udtaler: For hver gang menneskers skæbne er på spil, må vi spørge: ”Og hvor er Gud i dette?”

Når jeg vælger Elie Wiesel, jødisk forfatter, professor og politiske aktivist fra 1928-2016, som ek-sponent for Jobs virkningshistorie angående det mimetiske begær i nyere tid, skyldes det netop denne udtalelse, da han i Auschwitz bliver uforstående over for Guds handlinger.

Elie Wiesels historie begynder som Jobs. Vi møder i hans roman *Natten* en from og gudfrygtig 12-årig dreng, der om dagen studerer Talmud og om aftenen sidder i synagogen og græder over tem-plets ødelæggelse.²⁴ Hans læremester, Moché-Degn forklarer ham, at i hvert spørgsmål findes en kraft, som svaret ikke rummer længere...”Mennesket hæver sig op mod Gud gennem de spørgsmål, det stiller ham. Mennesket spørger, og Gud svarer. Men hans svar forstår man ikke. Man kan ikke forstå dem. Fordi de kommer fra sjælens inderste dyb og forbliver der indtil døden, De sande svar, Eliezer, finder du kun i dig selv.”²⁵ Elie lærer gennem samtalerne, at den der stiller de rette spørgs-mål til Gud, overlever i livets inferno. Det er troens dialektik, og det er kernen og budskabet i Elie Wiesels unge liv.

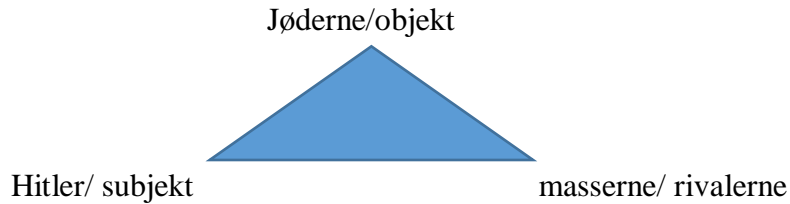
Romanen *Natten* er en tematisk nøgle til alle Wiesels værker, og det eneste direkte selvbiografiske værk, hvori han beskriver de dybe spændinger Holocaust frembringer i den jødiske tro og etik, fremstillet som spændingerne mellem det gode vs. det onde, mellem jøden som offeret vs. nazi-sterne som bliver besatte af det mimetiske begær.

Med Hitlers indtræden på den politiske scene væltes gudstro og menneskeværd omkuld. Hitlers fru-strationer over nederlaget efter 1. verdenskrig bevirker, at han udarbejder en ideologi, der baserer sig på drømmen om tusindårsriget, et fantastisk rige, hvor arierne er de dominerende.

Hitler må opfinde en sydebuk og få folket, masserne, med på sin plan. Sydebukken bliver jø-derne, og derfor skal de knuses, tilintetgøres, for at det kaos, der opstod efter 1. verdenskrig, kan blive til kosmos.

²⁴ Elie Wiesel(2012): *Natten*. Forlaget Rosinante. DK. s. 19

²⁵ *Ibid* s. 20

Sit mimetiske begær retter Hitler mod jøderne, og masserne opildnes af Hitler til at forstå, at jøderne er skyldige i alle samfundets fortrædeligheder. Hitler og masserne rivaliserer gradvist om at øge og rette deres begær mod jøderne, sydebukkene. Begge parters aggressioner forenes i voldsomme og vildere vold og hetz, og Hitler kanaliserer begæret i en retning, der medvirker til kollision. Strukturen er tydelig: ”alle mod en”, her en bestemt gruppe. Målet er, at jøderne skal udryddes for at tusindårsriget kan opstå. Med propaganda lader størstedelen af masserne sig rive med i brugen af de barbariske metoder, der anvendes, Forhånelserne og nedværdigelserne af det begærede objekt udvikler sig til gennemførelse af Hitlers og rivalernes projekt: Endlösung.

Girards tese gør sig i fuldt omfang gældende: den mest effektive måde, hvorpå to grupper kan skaffe ro i samfundet er, ved at gribe til sydebukkemekanismen. Ifølge Girard er det dog først med totalitarismen, man eliminerer sydebukke. Nazismen og stalinismen bekræfter hans teori.

I *Det Gamle Testamente* kan vi læse, at Gud først kræver – dernæst hindrer – menneskeofring, fx hindrer en engel ofringen af Isak i sidste øjeblik, og Jonas, der som sydebuk blev smidt i havet, blev slugt af en hval og kastet op på stranden i live.

René Girards teori om sydebukke, som beskrevet i *Jobs bog*, indbefatter andre fælles træk med totalitarismen. Et af disse træk er, at erindringen skal udslettes, ikke alene skal sydebukken elimineres, men tillige skal det, der kan minde om ham, fjernes. Begrundelsen er, at sydebukken kan udsprede smitte, offeret er så urent, at der skal desinficeres, hvor han/hun har gået.

”Ingen i landet husker ham,
hans navn nævnes ikke på gaden.
Fra lyset stødtes han ud i mørket,
han er forvist fra menneskers verden.” (18.17-18)

Nazismen tog denne del af mimetisk besmittelse alvorligt ved at ofrenes navne som det første blev erstattet af numre, så ingen huskede dem, og efter døden var de forvist fra menneskers verden. Nutidens vold i nazisternes klædedragt genopvakte den primitive vold, men opnåede ikke med udslættelsen af ofrene at skabe kosmos, tværtimod lå byer i ruiner og millioner af mennesker var drevet på flugt. Alt var kaos.

Blandt de ca. 6 mill. jøder har jeg udvalgt Elie Wiesel som eksponent for, hvorledes det gik med ofrenes gudstro. Som nævnt har Elie Wiesel meget tilfælles med Jobs situationer og oplevelser.

Da Elie Wiesel kommer til Auschwitz oplever han bødlernes destruktive trang til at ødelægge mennesker, og som Job mærker han en trang til at gøre oprør mod Gud. Elies oprør manifesterer sig ved, ikke at ville deltage i Kaddishen – bønnen for de døde – og endnu mindre vil han udtale ordene: Hans navn være lovet og priset.²⁶ Han føler som Job, at ”Herren, den Almægtige og Grusomme var tavs, hvad skulle jeg takke ham for?”²⁷ Den Gud, der skulle beskytte jøderne, føler Elie, er blevet afmægtig, eller måske har han i sin almagt ligefrem skabt Auschwitz? Derfor anklager han Gud, med det resultat, at ”jeg var alene, frygtelig alene i verden, uden Gud, uden mennesker. Uden kærlighed eller barmhjertighed..... Dybt inde i mit hjerte følte jeg et stort tomrum.”²⁸

Metaforisk beretter Elie om dette ved at beskrive et barns død i galgen. ”I over en halv time hang han sådan foran os, lidende, og kæmpede mellem liv og død. Og vi måtte se ham lige ind i ansigtet. Han levede endnu, da jeg passerede forbi. Tungen var rød endnu, øjnene endnu ikke udslukte. ” En mand spurgte, hvor dog Gud var henne, i alt dette? ” Og jeg følte i mig en stemme, som svarede ham: ”Hvor Han er? Han er her – Han er hængt her, i denne galge.”²⁹

Andre af ofrene når til erkendelse af, at mennesket er for lille, for betydningsløst til at forstå Guds uranselige veje, de fastholder troen, og ser martyriet som en prøvelse, på den måde opretholder de håbet, håbet om ikke at blive udvalgt til gaskammeret, men måske engang at nå hjem?

Job fastholder troen på, at Gud er på offerets side efter dets død med ordene:

”Dog ved jeg, at min løser lever,
engang skal han stå frem på jorden.
Når min hud er skrællet af,
når mit kød er tæret bort, skal jeg skue Gud” (19.25)

²⁶ Ibid s 45

²⁷ Ibid s 46

²⁸ Ibid s 77

²⁹ Ibid s 73

Elie Wiesel derimod afskriver sin Gud, hvilket maleren Gyula afslører i maleriet af ham i romanen *Dagen*: Elie Wiesel tænker: ” Hele mit hidtidige liv befandt sig der for øjnene af mig. Det var et maleri, hvor den sorte farve, overstrøet med røde pletter, dominerede. Himlen var dyb sort. Solen mørkegrå. Øjnene var sitrende røde. Det var øjnene på et menneske, som kunne have set sin Gud begå den mest utilgivelige af alle forbrydelser: at dræbe uden grund. ”³⁰

I romanen *Dagen*, hvor han grunder over lidelsens problem, den lidelse som bødlerne påførte ofrene, skriver han om lidelsen og bødlerne: Lidelser får det usleste, det fejeste, frem i et menneske. Der er en grænse i lidelsen, og når mennesket har passeret den, bliver det til et dyr(...)man tør ikke længere se sig selv i spejlet af frygt for at se en spejling af sit inderste jeg: billedet af et uhyre. ”³¹ Med disse ord ser vi, at bødlernes blodtørstige begær rammer dem som en boomerang.

Hvor skal den sande ofrenes Gud søges? Det spørgsmål optager Elie Wiesel resten af livet. Herbert Pundik kaldte ham ”Guds dårlige samvittighed”, til denne benævnelse svarer Wiesel: ”I mine øjne er det umuligt at forestille sig Auschwitz med eller uden Gud. Det er et spørgsmål, jeg aldrig har været i stand til at besvare. I min tro er det tilladt at betvivle Gud. Selv den dag, jeg skal dø, vil jeg spørge Gud hvorfor. Jeg vil have sandheden at vide.”³²

Job ophørte med at spørge Gud om, hvorfor han skulle rammes, mens Elie Wiesel viede sit liv til en retssag mod Gud med sit spørgsmål om livets og lidelsens mening. Han fornægter ikke Guds eksistens, men ”jeg tvivlede på Hans absolutte retfærdighed. ”³³

Den ondskab, der opstod af fjendens mimetiske begær, var medvirkende til at nedbryde ofrenes integritet, ja til at knuse dem totalt. De følelser nager og lejrer sig i os som træorme, de kan ikke ses udefra, men de gnaver og murrer inde i os, skriver Primo Levi i sine vidnesbyrd fra Holocaust.

Delkonklusion

René Girards tanker om at bruge syndebukke som afledningsmekanismer for kriser i samfundet slog fejl i Hitlers ideologi. Hvis den vil blive anvendt i dag i vores eget samfund mod vores syndebukke – muslimerne – vil det også have uheldige konsekvenser med vold og mord i kølvandet, og samfun-

³⁰ Ibid s 294

³¹ Ibid s 234

³² Nekrolog i Information den 4.juli 2016

³³ Natten(2012) s 56

dets øvrige problemer vil ikke være løst alligevel. Som Girard skriver: ”Volden er ikke guddommelig vilje, men menneskers begær, smykket og legitimeret med kønne ord.”³⁴ Hobens brug af sydebukke er, som det fremgår af ovenstående moralsk og etisk forkasteligt, og oftest er offeret uskyldigt i sin udvælgelse til sydebuk, som fx Jesus og jøderne under 2. verdenskrig. Og den ondskab, der opstår af fjendens mimetiske begær, vil altid være medvirkende til at nedbryde ofrenes integritet. Og Guds tavshed og skjulte ansigt i ulykkelige situationer er både for Job og Elie Wiesel den værste tragedie, fordi de ikke forstår: Hvor er Gud?

8.2 At leve som overset holder ingen ud i længden

Virksomheden af anerkendelsesproblematikken udtrykkes tydeligt med ovenstående Løgstrup citat (side 22), om ikke at kunne leve uden tryghed, uden anerkendelse i det miljø, hvori man har hjemme. Dertil kan føjes et citat af Per Olav Enquist: Uden et syn kan et menneske godt leve, en blind er også et menneske. Men hvis man ikke selv bliver set, så er man ingenting.

Disse to citater lægger op til nutidig litteratur, der meget ofte relaterer til ikke at blive anerkendt, ikke at blive set, ikke elsket, endda af sine forældre. Det problematiske far-søn tema er beskrevet af mange af vores store forfattere, fx Franz Kafka, Henrik Stangerup, Peer Hultberg, mens mor-datter forholdet, der heller ikke er uproblematisk, kan læses bl.a. hos Vita Andersen og Leonora Christina Skov.

Jeg har valgt at koncentrere mig om Franz Kafka, fordi han er jøde og ofte tager udgangspunkt i det moderne subjekts opløsning, der finder sted, når subjektet bliver fremmed for sig selv og usikker om egen identitet. Mange af Kafkas personer går til grunde i deres mangel på fuldkommenhed, eller de omkommer af skyld, skam og af mangel på anerkendelse

Hvorfor nu denne tristesse? Jeg vil argumentere for, at Kafkas sårbarhed, der giver sig udslag tematisk i hans værker og afdækker hans opvækst, skyldes misagtelse fra faderens side. Faderen udøvede uindskrænket myndighed, og herskede som alle tyranner ikke ved sine argumenter, men ved sin blotte eksistens.

Franz Kafka blev født i Prag 1883, som søn af en ambitiøs jødisk far, der drømte om at grundlægge en agtet og velhavende familie. Moderen var datter af en velstående jødisk familie, det talte såvel fromme rabbinere som vidtløftige eventyrere. Psykisk afstraffelse var nærmest daglig kost, hvilket

³⁴ Rejsen og grænsen (1995) s 59

førte til, at Kafka livet igennem følte sig mindreværdig og forkastet af sin far, i hvis skygge han levede. Han nedskrev sine barndomserindringer og fortæller heri, hvorledes han evig og altid følte sig beskæmmet – enten fordi han fulgte faderens befalinger, eller fordi han enkelte gange vovede at trodse ham.

Hvordan en søn kan føle sig underlegen i forholdet til sin dæmoniske far, kan aflæses i novellen *Dommen*, som er et af de få skriftlige arbejder, Kafka bestemte ikke skulle destrueres efter hans død. I novellen beskrives et far/søn-forhold, hvor den dominerende far dømmer sønnen til døden ved drukning. Den dømte søn eksekverer øjeblikkelig dommen og kaster sig i floden, mens han ”sagte råber: Kære far og mor. Jeg har jo altid elsket jer, ”³⁵ Udtalelsen er et vidnesbyrd om, at han trods ydmygelserne er bundet til den far, som har misagtet ham og ikke på nogen måde vist ham nogen form for anerkendelse. Faderen gør sønnen til offer, og sønnen accepterer dommen, fordi han respekterer faderen som en gud.

I romanen *Processen* skildres Josef K – en Job lignende figur - der en tidlig morgen arresteres uden at kende grunden til myndighedernes anklage. Job havde ligeledes ingen anelse om, hvorfor han pludselig skulle miste alt, han kendte ikke til aftalen mellem Gud og Satan og var derfor som Josef K uforberedt på situationen. Både Josef K og Job benægter hårdnakket at være skyldige: Josef K overfor processens upersonlige maskineri, og Job overfor vennernes hånlige kommentarer. Deres situation ligner hinanden ved at begge har at gøre med omverdenens pres mod den enkelte, men hvor Job modstår presset, opgiver Josef K forfølgelsen, han arresteres og slås ihjel.

Begge udsættes for den misagtelse, det er ikke at blive stillet for en dommer, hvilket anses for en nedværdigelse og en fornærmelse.

Både Josef K og Job klager over deres skæbne, og Josef K overvejer undervejs at begå selvmord, mens Job begræder sin fødsel og ville ønske, at han havde været et dødfødt barn (3.16). Hvor magtens krænkelse og disrespekt nedbryder Josef K's integritet, opretholder Job sin i og med, han til slut opnår Guds anerkendelse og dermed også genvinder vennernes agtelse.

8.3 Skam og ære

Vi tror i 2019 at ære er et gammeldags begreb – i hvert fald et begreb, der kun kan sættes i forbindelse med muslimer. Dog ære og skam er to begreber, der er gensidigt knyttet til hinanden. Job talte om, at han mistede sin ære, men satte det ikke direkte i forbindelse med ordet skam, men skam

³⁵ Franz Kafka (2008): Fortællinger. Gyldendals Bogklubber. s 48

handler ifølge Finn Skårderud (norsk psykiater) om, hvad andre tænker om en.³⁶ Kan jeg leve op til de andres idealer, deres trosforhold, eller vil de udelukke mig, hvis jeg ikke følger dem?

Hvor selvfølelsen er knyttet til at kunne leve op til idealet, forventningerne, er skam knyttet til nederlaget, derfor er det skamfuldt at tale om sin skam, hvem vil udstille sig selv? Dette er grunden til, at Kafka forbød, at hans værker måtte udgives efter hans død. Han skammede sig over dem, mente ikke de var noget værd. Faderen havde berøvet ham selvtiliden.

8.4 Spørgsmålet om skyld

Hvor Job hele vejen fastholder sin uskyld, påtager Kafka sig en skyldfølelse i henhold til faderens behandling af sig. Han føler sig skyldig alene for at bede om vand midt om natten. ”Det er meningsløst af mig at bede om vand”. Birte Kont (cand. phil. med interesse for jødisk filosofi), mener, ”at Kafkas følelser af skyld og skam skyldes hans indoptagelse af Faderloven med hele det indeholdte normsæt af værdier.”³⁷ Normsættet indebærer en gammeltestamentlig skammoral, og en pligt til at kende Loven. Det er kun muligt som menneske at leve et skyldfrit liv ved at kende og overholde Lovens forskrifter. I Kafkas univers er det ikke menneskeligt muligt at gennemskue alle love og regler, hvorfor hans personer – og han selv - på forhånd er dømt skyldige.

Det religiøse aspekt er forskelligt. Job anklager og udfordrer sin Gud, skønt han derved sætter livet på spil. Kafka derimod anser sin far for gud, og kun i sine litterære værker tør han karikere ham som patriark med voldelige og sadistiske træk, fx i novellen *Forvandlingen*.

Delkonklusion

Job og Kafka er individualister, der stiller eksistentielle spørgsmål samt viser – dengang som nu – spændingen mellem det personlige og det almene. Vi ser, hvor sårbar et menneske er, når dets ære krænkes, og dets skam udstilles. Da skjuler det sit ansigt og bøjer sig ydmygt mod jorden.

Personerne i Kafkas værker bliver aldrig frie, kun døden bringer dem frihed. Men jeg formoder Job føler sig fri, da Gud tager vare på ham igen.

Om begge kan siges, de har et ambivalent forhold til sig selv og til omverdenen: de afviser den verden de foragter, samtidig med de vil dens anerkendelse.

De erkender begge, at mennesket kan ikke få ret, Job over for sin Gud og Kafka overfor den gud som er hans far.

³⁶ Finn Skårderud (2000): uro – en rejse i det moderne selv. Tiderne skifter. s. 135

³⁷ Birte Kont (2002): Skyldidentitet hos Franz Kafka. Nansensgade Antikvariat. s 20

IX Konklusion

”Hvad er da et menneske, at du husker på det,
et menneskebarn, at du tager dig af det? (Sl.8.5)

Således skriver salmisten i salme 8, hvor han ”med undren og ærefrygt spørger, hvorfor Gud overhovedet viser så lille et væsen som mennesket, så megen opmærksomhed og kærlighed”³⁸

Om nogen er Job blevet omgærdet af Guds opmærksomhed lige fra første kapitel i Jobs bog, hvor Gud vil medvirke til at prøve Jobs tro. Skønt Job udsættes for utallige pinsler – både legemligt og sjæleligt – fastholder han troen: han overvinder Fristerens angreb og tager stilling for Gud. Gud vinder, og Jobs lidelse har bevirket, at han betragter Gud med ære og stolthed; Gud har taget sig af sin skabning, om end Job i sine trængsler har følt Guds fravær, følt at Gud skjulte sit ansigt for ham og regnede ham for sin fjende(13.24) Gud har indgydt angst i Job, fordi denne ikke kunne vide, hvad han havde i vente. (kap 23)

De samme følelser af angst og rædsel for at være forladt af Gud overmander Elie Wiesel, da han kommer til Auschwitz. I Franz Kafkas verden er Gud en, der aldrig lader nåde gå for ret. Altid handler det om skyld, skam og straf, aldrig om befrielse.

Jobs kamp endte med sejr. Den visdommens tro, at handling og skæbne er afhængig af hinanden, tilbageviser *Jobs bog* ved at hævde, at den ydre skæbne er uafhængig af Guds ret eller vilje.

Indsigten i Guds veje kender mennesket ikke, ”den findes ikke i de levendes land.” (28.13) Mennesket kan rammes af det onde uden at ane hvorfor. Der er for mennesket at se ingen mening i det meningsløse. Mennesket kan ikke løse urettens gåde. Gud er transcendent og kan ikke reduceres til menneskets sfære, ikke bedømmes ud fra menneskets synsvinkel, indser Job, og da falder han til ro. Kampen er forgæves for Kafkas personer. Josef K’s forsvar mod den gådefulde og anonyme ret er håbløs, og ender endda også med døden, en død fuld af skam. På samme måde går det Georg i *Dommen*, han dør for egen hånd, men som offer for en fadergud.

Elie Wiesels kamp for at genvinde troen på Gud er livslang. I sit essay om Job skriver han:

”Dengang eller nu, hans person har noget kendt over sig. Hans prøvelser og problemer er dybt forankrede i det aktuelle. Vi kender historien, for vi har gennemlevet den. I tunge stunder er det hans ord, vi griber til for at give vreden, oprøret eller underkastelsen udtryk. Han er en del af vort indre, hærgede landskab.

³⁸ Else K. Holt (2004): kommentar til Salmernes Bog. Det Danske Bibelselskab. DK. s. 61

Når vi prøver at sætte ord på vores egen skæbne, er det hans vi fortæller. Hans livs utrolige historie, det usandsynlige i hans tale, det er det, vi har gennemlidt, det er derfra, vi har vores erfaring af det onde og døden.”³⁹

Jeg har været meget optaget af René Girards tanker om det mimetiske begær, især har jeg fundet det interessant, når han bruger metoden i sine litterære analyser, fx af Ødipus og Dostojevskij, men jeg har vanskeligt ved at se metoden anvendt positivt i den reale verden. Her fører det næsten udelukkende til vold og mord på det enkelte individ, på et idol, der skal fratages sin værdighed, et idol der skal bringes til fald. Blot fordi mennesker ikke tåler andres succes.

Folket vendte sig med afsky mod Job, og frydede sig over hans lidelser. Planen med jøderne var den totale udslættelse, grundet Hitlers mimetiske begær. Den kollektive jagt på mennesker fortsætter – i dag er jagten rettet mod muslimerne. Som Hitler fandt belæg for sin mimetiske misundelse rettet mod jøderne, finder mange nu argumentation for deres had i fake-news, som florerer over alt. Vi er i gang med igen at skabe et ”os vs. dem.”

Vi har fået parallelsamfund, der kan ende med, at sydebukkemekanismen træder i kraft, fordi mennesker udstødes af samfundets fællesskab. De udstødte fremstår i de andres optik som værende skyldige i den dalende velstand og stemples som aggressorer. Empatien vendes på den måde væk fra de udstødte, man lader sig opsluge af gruppen/massen ved at indgå i et mimetisk fællesskab, hvorved ens egen tænkning og ansvarsfølelse reduceres. Man opflammes mere og mere af begæret, og offertanken ligger snublende nær, thi "Den, der er dømt af den offentlige mening, kan umuligt være uskyldig.”⁴⁰

Vi kan bruge *Jobs bog* som en fortælling om vigtigheden af at gøre modstand mod gruppetvang og massefænomener. Vi må lære børn og unge, hvor vigtigt det er at finde og bevare sin egen identitet, så de kan modstå gruppepres.

Disse refleksioner fører videre til at se på, hvilke mulighedsbetingelser samfundet giver for opnåelse af gensidig anerkendelse. Så længe vi bibeholder ordet GHETTO, udstøder vi mennesker af vores samfund. Jeg vil finde belæg for min påstand hos Zygmunt Bauman (prof. i sociologi).

³⁹ Elie Wiesel (2005) s. 183

⁴⁰ René Girard (1990) s. 17

Han kalder en af sine bøger *Fællesskab*, men vi kan sætte begrebet udenforskab op herimod, for som Bauman godtgør:

Mennesker placeres i en etnisk minoritet uden at blive bedt om deres samtykke(.) Etniske minoriteter er i første række produkter af ”afsondring udefra” og kun i anden række – om overhovedet – resultater af selvafsondring(.) En afsondring, der administreres af de regerende magtfulde kollektiviteter og opretholdes i kraft af deres administration.”⁴¹

Jeg ser dette udenforskab som en ringeagt af en gruppe mennesker, og netop denne misagtelse kan ifølge Axel Honneth føre til social modstand. Deres sårede følelser kan blive motivationsgrundlag for kollektiv modstand i en kamp om anerkendelse, en kamp der kan udarte til vold m.m. Derfor er gensidig anerkendelse så uhyre vigtig ikke bare for at få ro i samfundet, men også for udviklingen af det enkelte individs integritet, for at det kan indtræde som fuldgyldig partner i den sociale interaktion.

Vi må ikke lade angst for den anderledes tænkning, tro eller hudfarve konvertere til selvtilstrækkelighed, forfølgelse og krænkelser. *Jobs bog* viser os tydeligt, hvorledes et menneske under de omstændigheder nedbrydes.

Ser vi på mimesis' virkninger, så kan mimesis bygge en kultur op, men mimesis kan også destruere den igen. Kulturen bygges op på, at mennesker imiterer og tilegner sig hinandens sociale kompetencer og værdier, men imitationen indebærer en risiko for at slå over i rivalisering og vold. Ikke alene en kultur bygges op på imitation, også mennesker. Det lille barn skal møde moderens/faderens kærlige blik og kropssprog og tilegne sig det ved positiv mimesis, det barn, der ikke møder kærlige blikke, har ingen mulighed for at udvikle og imitere positive relationer. Dets selvværd og dets selv udvikles ikke hensigtsmæssigt, som det fremgår af Kafkas værker. Positiv mimesis og positive anerkendelsesformer er vigtige for menneskets udvikling og samfundets bevarelse.

Opgaven antyder, at *Jobs bog* kan sætte mange tanker og refleksioner i gang, på den måde kan man sige, den stadig har sin berettigelse og er relevant læsning.

⁴¹ Zygmunt Bauman (2003): *Fællesskab*. Hans Reitzel. DK. s.91-92

Alt, hvad der tidligere er skrevet, er jo skrevet,
for at vi skal lære af det, så vi med udholdenhed
og med den trøst, som Skrifterne giver os, kan fastholde håbet.

(Rom. 15.4)

Men Guds veje er lige uransalige nu som på Jobs tid, og Jobs indre tanker er næsten lige uudgrundelige. Brønden er stadig dyb.

Primær Litteraturliste:

- Jobs bog in Bibelen.* Det danske Bibelselskab. 2001,
 Girard, René: *Job – idol og syndebuk.* Anis. 1990
 Honneth, Axel: *Kamp om anerkendelse.* Gyldendals Bogklubber. 2006

Sekundær litteraturliste:

- Andersen, Lisbeth Smedegaard: *Det skjulte ansigt.* Anis. 2005
 Bauman, Zygmunt: *Fællesskab.* Hans Reitzels Forlag. DK. 2003
 Brandes, Georg: *Jobs bog in Tilskueren.* Månedsskrift for Litteratur, Samfundsspørgsmål og almenfattelige videnskabelige skildringer. Kbh. 1893. P.G. Philipsens Forlag Siderne: 652- 671 og 737-754
 Davidsen, Ole: *Litteraturen og det hellige.* Aarhus Universitets Forlag. 2005
 Frandsen, Finn: *Begæret, volden og offeret* in Religionsvidenskabeligt Tidsskrift,6,1985, 79-102
 Gadegaard, Niels H.: *Jobs bog.* Det Danske Bibelselskab. DK.1995
 Girard, René: *Voldens verden verdens vold.* Kap 1,2,3. Aros Forlag. 2008
 Gregersen, Niels Henrik, Maile, Eva, Nielsen, Kirsten: *Rejsen til grænsen.* Anis. 1998
 Hegel, G.W.F.: *Åndens fænomenologi. Kap IV.* Gyldendals Bogklubber. 2005
 Holt, Else K.: *Salmernes bog.* Det Danske Bibelselskab. DK. 2004
 Holst, Søren: *Visdomsteologien* side 77-100 in *Fire indgange til gammeltestamentlig teologi* Publikationer fra Det Teologiske Fakultet. Bind 66. KBH's Universitet 2016
 Information: Nekrolog over Elie Wiesel. 4. juli 201
 Lindström, Frederik: *Det sårbare livet. Livsforståelse og gudserfarenhed i Gamla Testamentet.* Arcus Förlag. Lund. 1998
 Lundager Jensen, Hans J.: *Gammel Testamentlig Religion.* Eksistensen. 2017
 Lundager Jensen, Hans J.: *René Girard.* Anis. 1995
 Lund, Erik (red): *De europæiske ideers historie.* Gyldendals Bogklubber.. Nordisk Forlag A. S. Copenhagen . 2001

- Kafka, Franz: *Fortællinger*. Gyldendals Bogklubber. DK. 2008
- Kafka, Franz: *Processen*. Gyldendals Tranebøger. 1969
- Kont, Birte: *Skyldidentitet hos Franz Kafka*. Nansensgade Antikvariat. 2002
- Nielsen, Kirsten: *Gud, mennesker og dyr i Bibelen*. Anis. 2013
- Nielsen, Kirsten: *Satan – den fortabte søn*. Anis. 1991
- Nørgaard, Amalie: *Offeret mellem mytologi og åbenbaring* in Dansk Teologisk Tidsskrift 2/2004 forlag Anis. 67. årgang
- Pahuus, Mogens: *Tomhedsfølelse og ondskab*. Aalborg Universitetsforlag 2007
- Sacks, Jonathan: *Ikke i Guds navn*. Kristelig Dagblads Forlag. 2015
- Salvesen, Paul Leer: *Tilgivelse*. Hans Reitzels Forlag. 2004
- Skårderud, Finn: *uro – en rejse i det moderne selv*. Tiderne Skifter. 2001
- Svendsen, Lars Fr. H.: *Ondskabens filosofi*. Klim 2002
- Jørgensen, Jørgen(red): *Syndens sold – en antologi om den mimetiske teori*. Aros forlag. 2007
- Zeruneith, Keld: *Træhesten. Fra Odysseus til Sokrates*. Gyldendals Bogklubber. Gyldendal 2002.
- Wiesel, Elie: *Adam og andre bibelske tekster*. Forlaget Anis. København 2005
- Wiesel, Elie: *Natten, Daggry, Dagen*. Rosinante. 2012.

Med kapitlerne fra 3- 37 indtræffer et vendepunkt, markeret ved et stilbrud, idet stilen skifter til at være et poetisk-lyrisk drama, med mange fine sproglige detaljer som besjælinger i 3.9, hvor digteren beder om

”Lad dens (dagens) morgenstjerner være mørke,
 lad den vente forgæves på daggry
 og ikke se morgenrødens vipper”

også gentagelser er brugt igen og igen, fordi en gentagelse virker forstærkende fx i kap. 10.22, hvor Job udtaler sig om dødens mørke i det land hvortil han skal gå, når livet slutter:

det land, der er mørkt
 som det dybeste mørke

ligeledes anvendes parallelismer med såvel synonymmer som antiteser. Et eksempel i kap 12.10 med synonymmer

Gud er visdom og styrke
 han sidder inde med råd og indsigt
 Mon Gud fordrejer retten?
 Mon den Almægtige fordrejer retfærdigheden?

Filosoffen Mogens Pahuus bruger et begreb – den dumme ondskab- en ondskab, der kendetegner fanatikere og er medvirkende til en opdeling i os vs. dem. Et mantra der trives i bedste velgående i den vestlige verden i vores tid.

René Girard, litteraturprofessor, filosof og antropolog, plæderer i sit værk *Verdens Vold Voldens Verden* for, at det er de imperialistiske tanker om, at den hvide race stadig har patent på civilisation, og dermed ikke anerkender at andre racer, kulturer og religioner kan leve op til vores formåen, hvilket er medvirkende til det omtalte mantra os vs. dem.